

1

16

Ukuhlonipha kwaGantu namaSiko Asikelene nako.

Ukuhlonipha into ekhona ezinhlotsheni zonke zaGantu ezizweni ngezizwe. Ukuhlonipha phela ukuthobela omkhulu. Kodwa noma ku khona kuzozonke izizwe, yilesa siziwe sihloniphana ngokwahlukile kwesinye nje ngo mkhulu waso. Minake ngizoxoxa ngoku hlonipha kwezizwe ezinsundu zalapha eNingizimu yase Africa okuthiwa aGantu, ikakhulu ngiqembula amazulu, okuyiwona ngiwazi kangcono kunezinye, futhi ngiyethemba ukuthi imikhulu yawo kayahlukile kakhulu kweyezinhlanga ezinye.

2 Umfundi akayikumangala uma eGona ukuthi ngiyachezuka kancane endaGeni yokuhlonipha, ngoGa akhambi kodwa kuhamba ngemikhulu yakho nyengoGa kuGekiwe eSihlokweni phezulu. Kusukela komncane osenomqondo ahloniphe aGadala kunaye. Ngako ke siyaGona ukuthi into yokuqala eGona kalayo ngokuhlonipha kuphakathi komncane nomkhulu kumbe omdala. Ingane iqala ngokuhlonipha aGazali Gayo idlule lapho ihloniphe aGanye aGadala ngangaGazali GaKhe ngisho kungesiGo aGasekhaya. Kwedlule lapho ngine ihloniphe aGafowaGo nodadewaGo aGakala kunayo. Kanye nalaGo Gasekaya nangaphandle, aGalingama naGanewako ngo kudala.

Uma ngiGiziwa uGaGa ngisaGela ngithi GaGa, "BaGa", ngithathele ngiye kuye ngejuGane. Ngizwe konke akushoyo ngikwenze, ngujeke owami umseGenzi. Lapho engithethisa ngithule ngingamuphenduli noma engithethisela into engingayiGoni. Nalapho engihaya nakuGa nami sengimdala ngizoGaleka noma ngi vike, kodwa ukuphunde- sela qha! Ake ngithi niyaxaGana nodwa naGafoweni ekhaya, uyathethisana nifuna ukulwa uzothi' angafika uyihlo qede athi, "Thulani umsindo"! Nithule nithi du nonke uma niqhuGe ka niGanga mx umsindo nileqa negama likayihlo, kanti seniGadala senincugondo nizohlawuliswa ngomthetho wasekhaya ngoGa senidelele. Nihlawule ngempahla yenu - imbuzi eyayiwame ukuGa inhlawulo. Ihlatshwe idliwe aGantu Gonke ekhaya khona koGa isiGonelo nakwaGa ncane. Lapho uthunywa ngomunye nyena

3 omdala ongesiye wakini, uhamba wenze leyo nto njengongathi uthunywe nyetho noma umneweni ngenpela. Noma umfana eshaye inyoni noma eyi6am6e ngesife akazidleli kodwa nyinika uyise. Nalapho esekhulile esese6enza ehola imali akayise6enzisi njengokuthanda kwakhe kodwa uyithumela kugise yonke uyenake uyise oyoze om6onedele athi, "qha ke mntanami. Ngenyanga ethile nngake uzifunele okusweleyo. Loku kuqhubeka njalo unifana aze aganwe a6e yindoda Kungako ke uya nzwe indoda iqhosha ngokuthi, "Ngidla izinyoni za6anta6ami"! Akwa zisa a6azali kuyinhlonipho enkulu kithi.

Ekhaya kwakhiwe umunnumzane womuzi kuphela omkhulu, ukudla kwakhu kuphela okusitshekelwayo. Mncaka wakhe wamasi nsitshekelwa ngempenge namasi akhe futhi utshwala 6akhe nombila makhasi ungaqhakanjiswa nje. Okomunye nje umuntu ekhaya ngisho omdala kodwa kungeyena unnumzane kungesitshekelwe ngo6a loko kuthiwa 4 ukwedelela uqonela omkhulu u6anga isikhundla sakhe. Uma kucelwa intombazane ekhaya a6akhengi 6aya endlini yomunumzane noma intom6a-zane kingesiyo ezalwa nye ngempela kodwa kungeya6afowa6o a6ayi kuyise wentombazane. Izwi futhi noma ngelokuthini liphuma kuye munumzane ngemuva koku6a se6evumelene na6afowa6o kodwa. Kunjalo nomfana uma efuna ukuganwa ekhaya ku6ikelwa umunumzane womuzi kuqala. Izingqumo ziphuma ngaye zonke.

Awu6ethwa umlozi endlini futhi akumuva kuthiwe ngewi ngo6a loko ukudelela a6ahlezi endlini kungesi6o a6ahlezi endlini kuphela futhi nga6e usudelele namadlozi. Uma kweqiwa lomthetho kusuke kugule umuntu ekhaya ka6i kuze kuyobulwa ezanuseni kufu-maniseke ukuthi kungenxa yokwedelela a6aphansi kwa6anye 6omuzi ngakoke a6aphansi se6ethukuthele. Aze ahlawulweke amadlozi ngokuhla tshelwa inkomo kade uku6a ku6engcono ukufa.

5 A6antwana kumbe izingane kaziqwakeli ezigqikini zawayise a6ayiphathi nakuyiphatha nje futhi impahla esetshenziswa oyise. Kuqala futhi a6ancane 6a6engeke 6aqhwakele ezigqikini za6o 6ehlezi norise endlini. A6adala kambe a6a6angaze 6aqhwakele, kodwa na6o 6angaqhwakeli esigqikuni esiphakeme kuneza6anumzane. Ba6ethi uya delela lomfana uyaziqonela. Ngisho kufika omunye umuntu wangaphandle uma engumfana engaphansi kwa6ahleziyo lapho

nkehlala phansi Ganganaki ukuthi mhlawumbe Gangamsukela esihlalweni kuhlale yena ngo6a naku owangaphandle njengo6a a6empuncuko Gamanye se6enza njalo.

Uma ufika komunye umuzi uface amadoda ehlezi ephuza utshwala ungena qede uzifunise indawo ngisho uyisona ikhona ngasemunyango uze wenyukele ngasenhla ngasemsamo uhlale ngezansi komncane kunawe. Awulokothi nje mpela uhlale ngaseimunyango! Indawo yamakhehla leyo! Uma uke walokotha wahlala ukezwa amakhehla esekuhokoma nje ekuqhuza ethi. "Uphumaphike yena lo owedelelayo". Uthi usuya

6 emsamo u6usunyobozela lapho usuhlezike uthule uthi du 6aze 6akubingelele bonke kuqala 6aku6uze lapho uphuma khona kadu6a nawe ukulumeke lokho ohamba ngakho noma othunywe kona.

Uma omdala eku6iza eku6izela utshwala uhlale ngezinge uzinze uthi dekle. Uphuzeke akukhathalekile ukuthi uvunule kanyani. Waqo shamausuzikholisile, usuthethi chama usuzikholisile, usuthethi swa njalo kuthiwa "ngoshamela ukudla kwami"! Kokunye usuzonele njalo uku6a 6angaphindi 6akuphuzise. Lapho kudliwayo omncane angeze a6ashiyela a6adala ngisho yena esesuthi futhi angexube ngaphambi kwa6adala. Ukweqa lomthetho ukwedelela a6adala.

Uma kudliwa myana kuhlalwa ndawonye endlini. Ekuhlambeni izondla a6adala kuqala kungcine a6ancane ngokuzalwa. Lapho sekudliwa ngomncane oqobayo kuthi engake kukhona ithambo

7 aliyiyekele uku6a licatshwe omdala. Uma emaningi a6athambo ithu6a ithu6a linikezwa omdala kuqala uku6a azithathele alithandayo kade uku6a a6ancane 6athathe awa6o kunyalo nase mhluzini omdala kuqala ophungazo kulad ele njalo ngokwe dlulana kwa6o. Uma seniqedile mna eni6ancane nizodlala nje nilindele a6adala uku6a esa-qede kade uku6a nesule izandla. Azigezwa izandla uma kade kudliwa inyama.

Nalapho kudliwa amasi kuvu6a omncane. Uma uphuwa nkudla ngumuntu omdala kunawe nkwenukela ngezandla zombili u6onge noma usuthi. Inga6e n usuthi ukunike ingane. Ukwedelela ukwala ukudla ukuphiwa ngomdala. Ange6e esakunika ngo6a wamjabisa kuqala.

8 Izingane azidli ngezinkozo kodwa zidla ngezondla ukudla ukufana namasi no6u6em e 6asekenzisa izandla zombili uma 6edla. Bayakha nge sandla sokudla 6athele esandleni sokunxele ngesokuncele 6ase emlonyeni.

Amasi no6isi ewakomunye umuzi okungesiwo owakini owadliwa. Na6o futhi 6asemzini 6angeze 6akunika kwake kwathi ngihamba irdlela ende ngashonelwa ilanga ngafika emzini ngakulekela iSikhundla sokulala. Qha 6avuma kuthe lapho sekudliwa 6ona 6adla amasi unina 6anginika izimpothulo ngafa nje uvalo amathe osuke a6uyela kwasifu6a ngo6a ngangibekile nami ukuthi 6azongipha phela thina nkulelwana yamanye sesidlanje konke.

9 Umuntu wesifazane akawadli amasi egezile futhi akangeni nasesi6ayeni kuze kuphele lezozinsuku zakhe. Kuthiwa uma eqa lokhu izinkomo ziyaco6oka zizace zife. Kufana na lapho umuntu evela kungowa6a umuntu akazida6uli izimpahla zidla zikla6ile okhalweni.. Kuthi lapho kuvele isidumbu ekhaya izinkomo ziyashunqi selwa ngamakhu6alo athile ukuze zingafi.

Lapho uhlangana nomuntu ushaya sergathi uyedlula uthi lapho umedlulayo nje kancane ku6e yilapho umayo naye ame. Ni6ingelalane ni6uzane nalapho njnga6akhona. Uma kungowesifazane ukhuluma nowesilisa eguqe phansi noma e6ambebelele ema dolweni ukuhlonipha njalo lokho.

10 Umuntu wesifazane akameqi umuntu wesilisa lapho eneke futhi aka weqi amayoka amaketanga nemicilo yoku6o phela. Loku kuthiwa inhla nhla embi uku6a weqiwe owesifazane nyindoda kuthiwa nyowela futhi futhi kuthiwa amajoka ayolimala ephuke. Loku ku6izwa ngokuthi isithozi.

Kukhona ukuhlonipha kwa 6aganiselwana kumingi kona. Into yo kuqala eyokuthi intombi ayi6a xhawuli oyisezala oninazala, a6a fowa6osoka a6adala kanye na6o 6onke a6anganazi6ulo namathunjana (a6okugcina) 6akulowomuzi.

Uma intobi isilotsholwe isingomalokazana ukuhlonipha kwayo, ukwembathela oyisezala, oninozala, na6afowa6o 6omyeni a6adala. Nkwembatha kushiwo uku6a ongangoini nge zingu6o (amalokwe noma ama6ayi), kodwa uku6a agqoke okunye ngaphezulu njengegazi,

ishali ningu6o yokulala, ijezi noma ihwatha kongekholwa.

Umalokazame futhi angeze a6adlela (angeze adla 6ekhona).

Oyisezala, oninazala, na6ane wako kensizwa uma u6edla kwase
 11 kuqhamuka omunye wa6o uyakuyeka ukudla aluthi ntshi laphaya ukhezo
 enga6e u6e dla ngokhexo. Angahlafuni nokudla o6esekumulonyeni
 6aze 6ahambe. U6ahlonipha njalo enga6adleli aze achanguze nalapho
 esechanguzile 6aze (oyisezala noninazala na6ane wa6o) 6amnike
 into ethize njengemali, usheleni noma imbuzi kwa6azi khulu
 6enyu6a uku6a se6enga dlelanake manje. Na6o futhi nga phambi
 kwalokhu a6amudleli umalokazana.

Nomkhwenyana aka6adleli a6akhwekazi 6akhe 6aze 6amunike
 imbuzi uku6a 6adlelanake. A6akhwekazi ikakhulu 6esifazane
 6ahloniphisa okukamalokazana (Umntana6o) Bonake 6ahlonipha
 mukhwenyana na6afowa6o nje kuphela. A6a6adleli a6azise6enzisi
 izimpahla ezi6izwa nge gama la6o njengooansi, isigqiki ingu6o,
 isitsha sokudlela nokunye. Konke loku uma kunge phulwa noma
 12 imuphi wala6a uhlawula ngembuzi. Na6o 6aze 6akhululeke lapho
 umkhwenyane eseze wa6anika into e6hile. Umalokazana akakudli konke
 ukudla, kwasemuzini (lapho aganela khona) okunye uyakuzila.
 Kungathi ukumunandi kodwa okuzilwayo njengo 6isi, amasi, ninyama
 namaqanda akaze engakudla uyakuzila konke lokho. Namhlanyena
 kula6o 6okuqala na6asagcina lomuthetho uma 6e6ona umakoti ephuza
 itiye lithelwe u6isi edla nenyama ku6ukeka kunge6untu loko
 6aku6uka 6aku6one kulihlazo elikhulu kakhulu nipela.

Kuthi lapho intombi iyogcagca a6aku6o 6ayiphathele inyama
 umakoti ayofike adle yona lenaphambile lapho a6anye 6edla le
 eya semuzini a6ahlatshiswe yona. Kuze kuthi ngenwa kwamasono
 13 athize (noma ema6ili) umakoti echanguzile ku6e ikhathi umlo6ozazi
 eni kwayo mijama uku6a asenga yidla manye.

Unikwa ngohlo6o olunyena uninazala uthatha idaka nomu6ese
 aku6eke ogqokweni akumukise akuse kumakoti afike athi, "Nansi
 uiyama iqo6e"! A6esethatha umeseke umlo6ozazi a6ambe idaka ali-
 nganise sengathi uyaqo6a uiyama ku6e kuphelake. Sekuzothike
 ngenuwa kwaloko kuhlatahwe imbuzi noma kuyimvu nomakoti usezoyidla
 ke lonyama.

Kudlula isikhathi nje esi6anzi umakoti echanguzile engawadli amasi izimyanga noma zintathu noma ziyisithupha kwa6anye engawadli amasi. Wonake uwanikwa kanje: Uyisezala umunika imbuzi athi, "Mlo6okazi nanti izinyome usungawadlake manje amasi". Usezosukake

14 umalokaza a6am6e nembuzi ayiqhu6e aye ku6o. Afike asho ukuthi uyise usemnike igula. A6aku6oke 6azomunika imbuzi yoku6onga, ukhamba lwamasi, kanye nokhezo imbuzile usezoyiqhu6a aye nayo kowakhe (lapha egane khona). Ashiye lena ayinikwe a6asemumuzini. Lembuzi iyifa lendodana yakhe yokuqala ayoyizala. Kothike ngezinsuku kuvu6hwa igula lakhe agaye umuca6a a6ese ethulula okhambeni lwakhe avu6e qede a6ize ingane ayikhangeze. Kothi lapho isisuthi ingane umakoti alu6eke phansi ukhezo kuphela njalo sekuyoze kukhothe ezinye izingane. Akawadli yena ngalelolanga usoze awadla ngokuvuthwa kwegula kwesi6ili, useyowadla njaloke amasi uma ekhona ngaphandle kwalapho egezile.

15 Amaqandake wona aseka nje nyeke nenyama loko akusho ukuthi uma esedla inyama namaqanda usengowadla uma ekhona.

Umalokazane futhi aka6a6izi oyisezala ngamagama uya 6ahlonipha uma uyisezala igama lakhe kungu nkomani ngeke oyigize inkomo ngalelogama uzohlonipha athi inkomo inanta. Uma uyisezala kungu Phansi uzohlonipha futhi athi Phansi uzohlonipha Phansi Ginti. Kanjaloke nakwamanye amagama ngo6a ngingeze ngawaqeda onke ngiwa6ala.

Umalokazane futhi akayi ngasendaweni kayisezala. Noma kukhonani ngakhona efuna ukuyithatha kungcono angakiza nigane imuthathele ngo6a yena akavunyelwe nje mpela ukunyathela kuyo. Kanjalo noma efuna ukusinda uzo6iza ingane imusindele ngakuyo

16 ngo6a uma eke wathi. Uyanitshontsha unyathela ngakuyo ngo6a kungekho om6onayo 6ayo m6amba a6aphansi 6ase 6amufice 6onke emile khonalapho. Uma lungenyaloke 6ayomu6amba uma ese6eletha.

Lamasiko umakoti nwagcina njalo aze a6elethe uma ese6elethile wa6eletha kahle futhi kuyo 6onakala ukuthi impela wayeyigcinile imithetho yasemuzini ngo6a ingane yokuqala isuke ichaza loko. Futhike umalokazana akayishayi ingane 6emu6ona a6asemuzini.

17

Angathula nje aze ayishaye uma 6engekho kantike uma i6aleka iya ngasendaweni kayisezala ange6e esayishaya. Nekati futhi akalishayi. Esanda kuchanguza futhi ufike emzini anikelwe ingane enhle kuthiwe lengane eyakheke azode eyithuma eyembathisa eyayi phatha ku6e sengathi izalwa uye ngempela. Noma umakoti efuna amanzi yiyo ezoyomkhelela imphezise aze naye athole eyakhe ngempela.

Uma umuntu omudala ethi minikeze umu6ese unika ngase siphathweni somumese ayi ngalapha usika ngakhona ukungahloniphi ukukhomba umuntu omudala ngomu6ese . Kanjalo noma ununikeza inkomishi wena uyisamba ngasesiswini inkintsho yayo uyibekesi ngakuloyo omuni kezelayo. Ukuhloniphake loko. Uma ungake umunekese umu6ese umukhomba ngawo ungwezwa esekuthethisa impela ethi lengane ayihloniphi a6eseku6uza nokuthi ungowaphi wena.

18

Kuqala futhi izingane zazingavunyelwe uku6a khona phakathi kwa6antu a6adala uma6ezixoxela loku kwakuyinto enkulu kakhulu zizezikhule impela nazo ikakhulu uma izinsizwa zizixoxela izinda6a zazozothando a6afana a6ancane 6a6ekhishwa 6axoshwe kuleyondlu. Kanjalo futhi nasemantombazaneni. Ngesikhathi sokudla izingane zi6enokwazo ukudla kudana nokwa6adala, kakhulu kokoyise (umumuzane) yena onjengenkosi yamanqe yenake uzidlela yedwa kumile eceleni onkosikazi yakhe ilindele. Ingane uma iphiwa ukudla ikwamukela ngezandla zombili esho ngokuhlonipha ethi "Ngobese" uma loko kuyisi6ongo somkhulu loyo amunike ya ukudla. Lokoke kuchaza uku6onga.

Kwaku6ukeka ka6i impela uku6a ingane isuke izicedele ukudla kumuntu omudala a6azali 6alengane 6ajabe nokujaba.

Izintombi nezinsizwa 6a6engadli na6azali. Kodwa ngezinsuku lapho kukhonainyama amantombazane ayevama ukudla nonina a6afanake 6ona 6adle noyise, a6afana a6ase 6ancaneke 6ona 6ahlale 6odwa 6enze indilinga (semi-circle) 6ese 6enikwake eya6o6odwa niyama. Ukudla ngokuhlonipha kwakuwukathi

19 othathe kuqala niyama alume kahle abese edlulisela niyama koseceleni kwakhe idlulisiveke njalo niyama ize iqaqede bonke abafana abadlayo ize ipheleke yonke inyama.

Amantombazane angashadile noma eseshadile ayengakhulumi noma ahleke kakhulu uma ekhuluma phandle kokuza kuzihlobo zakhe ngempela. Inkosikazi yona elungileyo yayingakhulumi neze namanye amadoda ngaphandle kwendoda yayo. Uma eke wabonwa nje emi nayo uyise wayo usezoyithatha ayise emuzini ukuza iyoxolisa. Kodwa endaeni yokungaziphathi kahle kwenkosikazi uyise wayehla wuliswa ngempela ngenkomo enkulu kwazise ukuthi indodakazi yakhe akayifundisanga kahle. Kwakujafulisa impela ukwazi ukuthi intombazane esishadile yayiyigcina yonke imithetho yayo yo6umakoti. Izinsizwa nezintombi zazingahlali lapho kuphuziwa khona utshwala nakokunye ukuhlangana kwa6ancane. Kuqala ku-
20 sesendulo Izinsizwa nezintombi nabanye abasakhulayo ba6engabuphuzi kakhulu utshwala ngo6a loko kwakuyisi khu6ekiso uku6a intombi noma insizwa isidakiwe.

Ukukhu6ekisa kwakungavunyelwe neze kuqala wayehlawuliswa impela umuntu okhu6ekisile, kanje, uma intombi imithele ekhaya yayingasavunyelwe ukuhamba noma ukuxoxa nezinye izintombi. Kanjaloke noma sokuwusuku lwakhe lokucanguza izintombi zazingayi ukuyobuka nenyama yakhona zingayidli. Kungakoke amazulu kuqala ayeqinile ayi okwanamuhla, osuke u6one nje kushadwa kugidwa impela kujatshulwe kanti umuntu akasaphelele. Okwanamuhla futhi sekuda6ukisa ngo6a usuke u6a 6one 6efake i"Veil" uzuthembe kanti se6enza njana uku6a kwakungu
21 muthetho ukufaka iVeil kuqala kwakukuhle ngo6a wayethi umuntu uma efake iVeil engafanele ida6uke ikhonibise ukuthi akasaphelele.

RM/